

Land and Freedom
- en troværdig film om
den spanske borgerkrig
og revolution

En gammel mand ligger for døden i sin lejlighed i et betonbyggeri i Liverpool - og dør i ambulancen undervejs til hospitalet. Hans barnebarn, en ung pige, er hos ham. Hun vender tilbage til lejligheden og begynder at rydde op i den gamle mands ting. Heriblandt viser sig et par velordnede kasser og kufferter, som afslører at den gamle mand i den kedelige lejlighed har haft en særdeles aktiv politisk fortid. En masse avisudklip fra Daily Worker om den spanske borgerkrigs udbrud samt et rødt tørklæde rullet omkring en håndfuld tør jord vækker pigens nysgerighed, og med pizza og thé inden for rækkevidde sætter hun sig til rette med en stor bunke breve fra kufferten.

Sådan begynder Ken Loach's film *Land and Freedom* om David, en ung engelsk arbejdsløs fra Liverpool, som i 1936 drog til Spanien for at bekæmpe fascismen. Barnebarnets læsning af Davids breve til kæresten Kitt i Liverpool er den overordnede fortæller, som binder Davids oplevelser i Spanien sammen.

Filmen blev i det meste af pressen modtaget som et mesterværk, hvilket er berettiget. Der er ikke her nogen grund til at gentage en vurdering af dens filmiske kvaliteter, men derimod anskue filmen fra en anden vinkel - den historiske vinkel. Får den spanske borgerkrig den opmærksomhed, den skal have eller er den kun brugt som en smal ramme om en film om idealer og kærlighed? Hvordan formidler

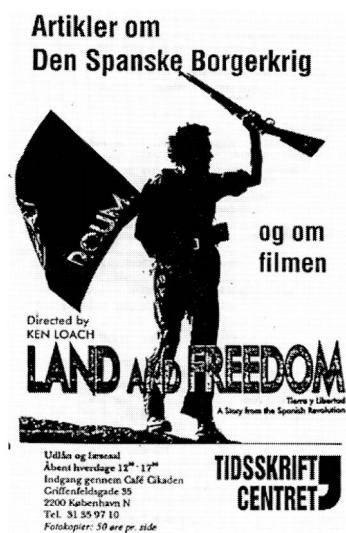
Ken Loach centrale begivenheder og temaer i sin film, er der orden i kronologien, etc. Det er ikke uinteressant at gå instruktørens hjemmearbejde efter, når han vælger at binde an med en så kompliceret og følelsesmættet sag som den spanske borgerkrig.

Borgerkrig og
revolution i Spanien

Den 18. juli 1936 gjorde generalerne oprør mod landets folkevalgte republikanske regering. Kupforsøget slog fejl, Spanien deltes i to og borgerkrigen var en realitet. Oprøret udløste en social revolution i de nordøstlige provinser Catalonien og Aragon. De spanske anarkister havde en stærk position i Catalonien. Deres fagforening CNT var den dominerende. Også det lille marxistiske arbejderparti POUM havde deres hovedbase her.

Sommeren 1936 sydede af spontan revolutionær begejstring. Siden begyndelsen af århundredet havde anarkisterne ligget i krig med hær og politi, og op gennem trediverne havde den revolutionære bevægelse øget sin styrke og indflydelse. Gnisten til revolutionen blev generalernes mislykkede kupforsøg i Barcelona. Oprøret blev slået ned og en revolution fulgte umiddelbart i kølvandet på sejren. Store landområder kollektiviseredes og arbejderråd dominerede de største byer. Barcelona blev revolutionens hovedstad. Kolonner af beslaglagte lastbiler med militssoldater drog mod den endnu ikke fastetablerede front i Aragon for at befri en landsby her og der. Spontaniteten herskede. Om aftenen tog militserne tilbage til byen for at deltage i diskussionerne om revolutionens

Anmelderredaktion:
Birgit Andreasen, Gerd Callesen,
Ole Jorn og Anne-Lise Walsted

Artikler om Den Spanske Borgerkrig hedder en god lille folder, som Tidsskriftcentret har udsendt i anledning af Loach's film. Folderen fås hos Tidsskriftcentret, Griffenfeldtsgade 35, 2200 København N.

fremtid, for igen næste dag at støde til de få tilbageblevne ved fronten. Hundreder af udenlandske frivillige strømmede til for at deltage i kampen.

Men med revolutionen skabtes øjeblikkelig en konflikt i konflikten. Den socialistisk-venstre-liberale regering var ikke indstillet på at skulle håndtere en revolution bag egne linier. Kræfterne måtte forenes i kampen mod Franco, som var kommet til magten på den nationalistiske side. De revolutionære hævdede derimod, at kamp mod fascismen og kollektivisering af ejendomsretten var to sider af samme sag. Revolutionen var selve forudsætningen for kampen mod Franco og fascismen. Den konflikt løstes først ti måneder senere, og da gennem en mindre borgerkrig i borgerkrigen. I løbet af den tid var kommunistpartiet PCE kom-

met til magten, og i skyggen af Moskva-processerne og Stalins øgede indflydelse i Spanien - som eneste udenlandske våbenleverandør til republikken - knustes revolutionen i maj 1937. De revolutionære, særligt POUM som var et revolutionært kommunistparti, beskyldtes for at forråde kampen mod fascismen. De blev stemplet som afvigere, og deres ledere beskyldt for at stå i ledtog med Franco og fascismen. I maj 1937 nedkæmpedes POUM og anarkisterne i Barcelona. Lederne fængsledes eller henrettedes - det gik særligt hårdt ud over POUM - deres blade blev forbudt og militserne opløst og indrulleret i Enhedshæren under hovedsagelig kommunistisk kommando.

Ken Loach og revolutionen

Det er denne konflikt Land and Freedom handler om. Konflikten mellem revolutionens fortsættelse eller dens midlertidige udsættelse for at kunne bruge alle kræfter i kampen mod Franco. Loach's titel er velvalgt. Jord og frihed er to sider af samme sag. Adgangen til jorden er friheden. Det var hvad revolutionen gik ud, og det er hvad Loach's film handler om.

I en meget central scene i filmen lykkes det forbløffende godt for Loach få præsenteret ovennævnte konflikt samt fortolkningen af jord og frihed gennem noget så sjældent som en filmisk lang diskussion - uden at den bliver kedelig eller uoverskuelig, men tværtimod menneskelig og vedkommende.

Diskussionen finder sted efter at Davids militts har befriet en landsby. Milittsoldaterne og

landsbyens egne kæmpere, mænd som kvinder, rykker ind i den borttagne lokale godsejers landsted, som nu under stor jubel omdannes til Casa del pueblo - Folkets Hus. Der er kun et spørgsmål på dagsordenen: Hvad skal der ske med landsbyens jord? Landarbejderen Pepe er ikke i tvivl. Sejren skal bruges til at fordele jorden. Hele sit liv har han bearbejdet jorden for andre, nu vil han gøre det for sig selv. Han vil gerne dele ud af sine afgrøder, men han vil dyrke dem selv. Pepes i dobbelt forstand jordbundne argumenter vinder ikke gehør hos hans landsbyfæller, omend sympati. Det gælder nemlig hele den revolutionære idé videreførsel. Når den enkelte krummer ryggen over eget jordlod forsvinder overblikket. Som revolutionens spydspids er denne landsby nødt til at bevise over for verden og historien, at kollektivisering kan fungere. Loach manøvrerer forbilledligt rundt mellem diskussionens aktører. Landsbyboerne er måske benovede over deres situation, men ikke handlingslammede. De udenlandske frivillige sekundærer diskussionen mellem landsbyens beboere. Først taktfuldt tilbageholdende, siden mere højlødt efter opfordring. Oversættelsen mellem spansk og engelsk foretages af kvinderne Maite og Bianca, begge medlemmer af POUM's militts. Den sympatiske landarbejder Pepe taber yderligere terræn gennem de mere politisk skolede internationale frivilliges indlæg. Den intellektuelle franskmænd Bernard taler om ikke at kaste revolutionens resultater over bord, den tyske bager Max om at være revolutionær i et land, hvor revolutionens

manglende realisering skabte europas nazistiske monster, den skotske proletar Jimmy om at arbejdsløshedens mange millioner kun udfries gennem en revolutionær omvæltning. Den engelske hovedperson, den meget ligefremme proletar David glimrer for så vidt ved ikke at tage afgørende føring i diskussionen, men dog hylde den fortsatte kamp mod fascismen. Pepe får støtte fra uventet kant. I al denne optimistiske og hede revolutionsbevidsthed, delt mellem en håndfuld sejrige lokale og nogle få internationale frivillige lader Loach for første gang "skurken" stikke hovedet frem, personificeret af den amerikanske frivillige og "skabskommunist" Lawrence. Anførselstegnene er begrundet af, at Loach endnu ikke dømmes nogen, men blot tegner nogle streger til et senere billede. Lawrence er pragmatikeren. Han mener ligeså alvorligt som de andre, at fascismen må lide sit nederlag i Spanien. Det er derfor, han er der. Men Sovjetunionen og Mexico er de eneste lande som støtter den spanske republik med våben, siger han. De vesteuropæiske stormagter England og Frankrig står udenfor. Hvis den spanske republik skal gøre sig noget håb om at vinde borgerkrigen kan det ikke nytte noget at føre sig frem med revolution og afskaffelse af ejendomsretten, for så vindes den internationale støtte aldrig. Jimmy hævder, at den støtte vil de under ingen omstændigheder få (hvilket han fik ret i), hvorfor der ikke er grund til at tilside-sætte revolutionen. Kollektiviseringen kan ikke udsættes til fordel for kampen mod fascismen. Den er kampen mod fascismen.

Forsamlingen stemmer helhjertet for kollektivisering, og Pepe ser resigneret til. Det er Loach's styrke, at han egentlig ikke her tager parti for et enkelt synspunkt. De får hver for sig lov til hænge i luften til ekstra overvejelse. De rummer alle noget umiddelbart fornuftigt.

Formidling og kronologi

Det lykkes således Loach at fremstille den spanske revolutions problemstillinger i en ikke bare troværdig, men også meget spændende og vedkommende diskussion. Den finder sted nogenlunde midtvejs i filmen - og forinden har Loach naturligvis præsenteret sine hovedpersoner, andre vigtige begivenheder har fundet sted, etc. Men filmen er styret af diskussionen. Begivenhederne inden diskussionen er præget af optimisme, mens begivenhederne efter diskussionen fortsætter af de linier som diskussionen udstak. Presset udefra mod revolutionen kommer i focus. Frustrationen og splittelsen sås i Davids sind. Hele filmen er præget af samme grundighed i udlægningen af centrale begivenheder og temaer under borgerkrigen. Det kan bedst belyses ved at tage nogle udvalgte eksempler op i kronologisk orden.

David tager til Spanien

Davids motiv til at tage til Spanien for at kæmpe forklares uden at forfalde til arbejderromantik eller heroisme. Første gang vi ser David er til et politisk møde i kommunistpartiet om den nys udbrudte borgerkrig i Spanien. En spansk frontkæmper viser (anarkistiske) dokumentarfilm fra Barcelona, og opfordrer til handling. Hele verdens front

mod fascismen går lige nu gennem Spanien, forklarer han. David er medlem af det engelske kommunistparti og arbejdsløs. Efter mødet fortæller han sin kæreste Kitt, at han vil tage til Spanien. Han kan gøre mere gavn der end hjemme blandt 2 millioner arbejdsløse. Det kunne sagtens være blevet en langstrakt scene med mange forklaringer på, hvorfor så mange drog frivilligt til Spanien for at kæmpe. Loach gør det kort, men overbevisende. I næste scene er David på vej til Barcelona i tog, mens første brev til Kitt fortæller om ømme fødder efter turen over Pyrenæerne. Set i formidlingens lys slår Loach en lille skævert i mødesenen. Det er et kommunistisk møde, og spanieren ville næppe have vist dokumentarfilm om begejstrede anarkister i "Columna de Hierro" på vej til fronten i Aragon, svingende med geværene i overfyldte lastbiler, optaget i dagene efter nedkæmpelsen af kupforsøget. Men det er småting. Filmen og dens tema får et troværdigt afsæt.

Indrullering i POUM

I toget møder David nogle spanske militsfolk som bliver meget begejstrede, da de hører han er kommet for at kæmpe på deres side. Konduktøren forærer ham rørt billetten. Tiden er august-september 1936. David hører til blandt de første hold frivillige som spontant tog til Spanien. Den organiserede rekruttering i de berømte Internationale Brigader var ikke begyndt endnu. Og ganske som David havnede de første frivillige mere eller mindre tilfældigt i de revolutionære militser hos POUM eller CNT. En af spanierne i toget indrullerer

David i POUMs milits. Det er godt nok for David. Han er jo kommet for at gøre en indsats. Det samme skete for en dansk frivillig Åge Kjelsø, og det samme skete for George Orwell. Der er ikke tvivl om at *Land and Freedom* i det væsentligste er stærkt inspireret af Orwells bog *Hyldest til Catalonien*, som er en varm fortale for den spanske revolution og et kraftigt angreb på forræderiet mod den.

David kommer til POUMs kaserne i Barcelona, deltager i sin første øvelse med et kosteskift og møder Maite, som kræver handling og ikke parodisk kadaverøvelse. Igen strejfer Loach et kerneproblem kort og meget præcist. Disciplinen i militserne var et problem. Et politisk problem fordi frontkæmperne var stærkt anti-autoritære, og et praktisk problem fordi en slagkraftig styrke fordrer en vis disciplin. Da den spanske milits-soldat Pigatt senere vil forlade fronten, fordi hans kone ligger i med en anden, må Maite overbevise ham om, at der står vigtige ting på spil. Beslutninger skal kunne diskuteres, men man må ikke løbe fra det fælles ansvar. Loach lader sine personer reflektere over deres rolle og ansvar. Det kan lade sig gøre at kæmpe uden at være underlagt stringent militær disciplin. Samme holdning kan læses i Orwells bog og i Åge Kjelsø's breve hjem til hans venner i Danmark.

Ved fronten

I efteråret 1936 var den aragonske front ikke særligt aktiv. Kampene foregik i syd, og Madrid forberedte sig på et fascistisk stormangreb. I sammenligning hermed lå fronten i Aragon

relativt stille. Ingen af parterne havde afgørende muligheder for at lancere en storoffensiv. Republikken ledte våbenladningerne fra Sovjet uden om Barcelona til havnebyerne sydpå. Man var ikke interesseret i en stærkt bevæbnet revolution i det nordøstlige hjørne, og våbnene var da også i lige så høj grad nødvendige andre steder. Følgelig var den aragonske front i sammenligning relativt stille på dette tidspunkt. Loach gør heller ikke noget forsøg på at fremstille sine figurer som behårde frontkæmpere med Rambo-våben. Snarere tværtimod. Da Davids milits befrier en landby ved frontlinien vises ingen nærbilleder af stålsatte karakterer, men angstfyldte amatører som gør deres bedste, og vinder. Kritiske røster fra stalinisterne krævede en storoffensiv i Aragon for at aflaste de øvrige fronter. Anarkististerne krævede moderne våben for at kunne gøre det, men fik dem ikke. Det var ikke unormalt på "Davids front", at militserne var udstyret med mange forskellige slags (gamle) geværer med hver deres ammunition. Og sådan laver man ikke storoffensiv. Loach er i sin film vidende om disse forhold. David såres, ikke ved fronten, men da han skal demonstrere brugen af et gevær for nyankomne frivillige. Det eksploderer i hovedet på ham. Amerikaneren Lawrence får nok af ineffektiviteten og forlader militsen. David må på sygehusophold i Barcelona, og på den måde får Loach dirigeret sin hovedperson ind til begivenhedernes centrum.

Den forrædte revolution
Tiden er nu foråret 1937, og
Loach holder stadig kronologien.

Det trækker sammen til en afgørende konflikt mellem centralregeringen og kommunisterne på den ene side og anarkisterne og arbejderrådene på den anden. Stalin ville gerne være salonfåhig i 30'erne. Derfor slagtede han revolutionen i Spanien for at styrke sin internationale position. Kommunisterne stod sammen med socialdemokrater, borgerlige og liberale i Spanien, og betragtede tidligere fæller på den fælles front som forrædere.

I Barcelona har David et forhold til Bianca, som er på orlov. Hun går imidlertid i raseri, da hun opdager, at han vil melde sig hos kommunisterne. Det er jo trods alt hans parti, hævder han. Han er blevet træt af at befinde sig uden for krigens centrum. Han var jo kommet for at kæmpe. David melder sig hos kommunisterne og bliver sat til at bevogte partihovedkvarteret. Men tvivlen råder i hans sind. Han har svært ved at tolerere hånende bemærkninger om militserne. Det endelige opgør, kampene i Barcelona lader Loach udspille sig som en "balkonscene", en anden af filmens centrale scener. David kan ikke skyde på de andre, da der blandt dem viser sig en frivillig fra Manchester. Det virker grotesk. David sønderriver sin partibog og tager tilbage til sin gamle gruppe ved fronten. Maite står nu i køkkenet og Bianca er samariter. Efter central ordre må kvinder ikke længere være indrulleret i hæren.

Forræderiet forklædt som forloren pragmatisme præger filmens sidste scener. Udlægningen er Loach's personlige, og hvis det kan lokke flere i biografen skal den ikke omtales yderligere her.

Der er ikke noget faktisk at

udsætte på *Land and Freedom*. Hvorfor Ken Loach f.eks. slet ikke behandler de Internationale Brigader eller det heltemodige forsvar af Madrid kan ikke være en alvorlig indvending. Loach's ærinde er ikke at fortælle om de internationale frivillige i Spanien, selv om hans hovedperson er engelsk. Det er at fortælle om revolutionen og dens idealer, om dens korte berusende levetid og om forræderiet mod den. Han gør det sobert, hans research angående fakta, temaer og kronologi er i orden.

David's danske pendant, Åge Kjølsø, gjorde ikke helt som David. I det sene efterår 1936 meldte han sig til de Internationale Brigader, fordi han mente at gøre mere gavn der. Søm David vendte han skuffet tilbage til militserne. Efter opgøret i Barcelona blev han forfulgt som trotskist - en hovedanklage mod POUM - og måtte gå underjorden. Han døde i en alder af 81 år i samme uge som filmen om David havde premiere i Danmark.

DR's Ole Michelsen sagde i filmmagasinet "Bogart", at *Land and Freedom* var den bedste film om den spanske borgerkrig, han længe havde set. Det er sikkert rigtigt. Det er også en af de eneste. Mig bekendt er der ud over Carlos Saura's *Ay, Carmela* slet ikke lavet nogen film om borgerkrigen i mange år. De kendeste, filmatiseringerne af Hemingway's *Hvem ringer klokkerne for* og André Malreaux' *Habet* er tussegamle, og behandler momenter fra den spanske borgerkrig ud fra en hel anden filmisk og litterær tradition. Den sidste film om den spanske borgerkrig er forhåbentlig ikke lavet endnu.

Carsten Jørgensen

Vesteuropas venstre

- status og kritik

Perry Anderson & Patrick Camilla- (red.): Mapping the West European Left: Social Democrats, Socialists, Communists, Post Communists, Verso/New Left Review, London/New York 1994, 276 s., £ 12.85, ISBN 0-86091-92 7-7 (paperback-udg.)

Med udgangspunkt i nyere bidrag til *New Left Review* har redaktørerne ønsket at binde en buket af ni bidrag sammen til en aktuel "reader", der samlet kortlægger venstrekræfternes - og her især socialdemokratiernes - situation i Vesteuropa i midten af 1990'erne. Velsagtens for at gøre udgivelsen overkommelig, har man valgt at koncentrere sig om udviklingen i otte vesteuropæiske lande, der i afbalanceret form repræsenterer tre særskilte områder i Vesteuropa: "The Scandinavian North" (Danmark, Norge og Sverige), "The Anglo-Germanic Centre" (Tyskland, England) og "The Latin South" (Frankrig, Italien og Spanien) - og dermed anfægte anvendeligheden her i 1990'erne af den hidtil udbredte opdeling af Vesteuropas arbejderbevægelse i en nordlig zone (med dominerende, moderate socialdemokratiske massepartier med en stærk fagbevægelse og med parlamentarisk succes i opbygningen af velfærdssamfund) og en sydlig zone (med lavere faglig organiseringsgrad, store kommunistiske partier, samt organisatorisk svagere, venstreorienterede socialistiske partier). Ligemeget om dette er rigtigt eller ej, kan man dog undre sig over, at hverken Belgien eller Holland bliver behandlet, ligesom redaktørerne ved at gå uden-

om Portugal og Grækenland undrager læseren et indblik i to politiske landskaber, hvor "gammel"-kommunistiske partier fortsat står relativt stærkt. Også Øst-rigs Socialdemokrati kan man savne i en kortlægning, der således efterlader en del hvide pletter på landkortet.

De enkelte lande-artikler, der typisk er på ca. 30 sider, er skrevet af historikere og samfundsforskere ved engelske og amerikanske universiteter; dog er bidraget om England skrevet af en hollænder, og de skandinaviske artikler af skandinaver - den solide overblikartikel "Denmark: End of an Idyll?" af Niels Finn Christiansen.

Den helt dominerende røde tråd i næsten alle artiklers kortlægning af de nationale venstrekræfter er en beskrivelse af landenes socialdemokratier hhv. socialistiske partier. De øvrige venstrekræfter skildres mere forbigående i kontrast hertil. Artiklerne er veldokumenterede og læseværdige og giver læseren god indsigt i landenes politiske udvikling i hvert fald inden for de seneste årtier. Målsætningen om at skildre den samfundsmæssige (økonomiske og klasse-mæssige udviklingslinier) og ideologiske baggrund for arbejderbevægelsens krisesituation i 1990'erne opfyldes dog bedre i nogle artikler end i andre. Til gengæld stiller alle bidragydere skarpt på fejl og mangler i arbejderbevægelsen selv, der har bidraget til, at man i en række lande har befundet sig i en ufrugtbar og noget rådvild oppositionsperiode. I de lande, hvor socialdemokratiene har formået at holde eller generobre regeringsmagten, problematiserer forfat-

terne den høje pris, man ofte har betalt for at blive siddende: kompromis'er ind over midten, der mest af alt ligner et socialliberalt krisemanagement og ofte end ikke har kunnet bremse de igangværende angreb på velfærdsstatens principper.

I en læseværdig "Introduction" søger Perry Anderson at give bogen en syntese. Heri analyserer han de udfordringer, det europæiske venstre står over for (den "uløselige" arbejdsløshed, omvæltningerne i klassestrukturen, den globale kapitalismes liberalistiske udvikling under USA's og Japans ledelse, og arbejderbevægelsens manglende evne til at finde offensive veje frem væk fra at være andet end en af-ideologiseret lappeløser i det moderne kapitalistiske samfund, hvis evige uforanderlighed man ikke evner at anfægte længere. Anderson tør selv pege på væsentlige opgaver for Europas venstrekræfter: kampen for mere demokrati (internt i organisationerne, for princippet om parlamentariske forholdstalsvalg, for medbestemmelse, "ØD"), herunder en klar indsats for et føderalt EU. At EU ikke kun ses som en vej frem imod et bedre samfund i arbejderbevægelsen og blandt dens vælgere, illustrerer flere forfattere imidlertid i de efterfølgende artikler!

Bogen indeholder et kombineret navne- og emneindex, der nok er anvendeligt, men langtfra får alle sidehenvisninger med under de enkelte stikord. I et oversigtsværk, der anvender mange organisations-navneforkortelser, savner man en forkortelsesliste.

Torsten Lange

Norsk arbejderbevægelse og besættelsen

Arbejderhistorie 1995: Krigens følger for arbejderbevægelsen. Årbok for Arbejderbevægelsens arkiv og bibliotek, Oslo 1995, 208 s., ISBN 82-90759-12-6

Ligesom SFAH har det norske Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek ladet sig inspirere af 50-året for afslutningen på 2. verdenskrig til at udgive et bind af dets årbog med ovenstående titel. Det afspejler klart en interesse blandt norske arbejderhistorikere, men valget af tema er tilfældigt sket med henblik på den IX. Nordiske konference for arbejderbevægelsens historikere, som blev afholdt på det norske LO's konference- og studiecenter Sørmarka ved Oslo 14.-17. august 1995.

Årbogen kommer vidt omkring. Det gælder tidsmæssigt - med bidrag om tiden både op til, under og efter krigen. Og det gælder emnemæssigt - med bidrag om strejkebryderorganisationen Arbeidets Frihet og Nasjonal Samlings planer med fagbevægelsen, om Norsk Sjømannsforbund i eksil og den norske eksilregering og lønforhandlingerne i handelsflåden, om de finske kommunister og vinterkrigen og kampen mod kommunisterne i de skandinaviske lande efter krigen, om Socialdemokratiet og den norske modstand, om ideerne om produktionsudvalg efter befrielsen og om norske syn på Tyskland og tysk arbejderbevægelse efter 1945. Hovedvægten ligger, som man vil se, på norsk arbejderbevægelse, men i flere artikler med et komparativt perspektiv.

Et i nordisk sammenhæng vigtigt aspekt af krigen berøres i Kimmo Rentolas artikel om de finske kommunister og vinterkrigen 1939-1940. I alle nordiske lande fremkaldte det sovjetiske angreb på Finland voldsom harme og protest og medførte samtidig kommunisternes nærmest totale isolation. For de finske kommunister havde angrebet særlig alvorlige følger: Det - og herunder især indsættelsen af en kommunistisk marionetregering i byen Terijoki - blev for de fleste finner det endelige bevis på, at kommunisterne stod klar til at hjælpe Sovjetunionen med at knuse Finlands uafhængighed. Vinterkrigen åbnede på den måde en kloft mellem kommunister og øvrige borgere, som skulle blive et centralt træk i det finske politiske liv. Rentola fremdrager imidlertid også et andet aspekt, nemlig den negative reaktion på det sovjetiske angreb blandt finske kommunister i selve Finland: Terijoki-regeringen fik næsten ingen støtte, ikke en gang fra de gamle røde gardes. Mange ledende kommunister fordømte også det sovjetiske angreb. Og unge mandlige kommunister drog sædvanligvis til fronten og kæmpede i den finske hær. I almindelighed forventedes det i Moskva, at de finske kommunister modarbejdede den finske krigsindsats, men der var under vinterkrigen ingen tegn på aktiv modstand. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan man skal vurdere dette. Skyldtes den manglende aktive modstand dennes udsigtløshed mere end patriotisme? Hvor stærkt stod desuden de patriotiske kommunister i forhold til de prosovjetiske? Her savner jeg mere præcise vurderinger. Det er

i den forbindelse tankevækken-
de, at generalsekretær Alvo Tuominens
brud med kommunismen i kølvandet på
vinterkrigen tilsyneladende var helt
enestående.

Interessant i et komparativt perspektiv er Ole Kristian Grimnes' artikel: Socialdemokratiet og den norske modstand. Der eksisterede, således Grimnes' udgangspunkt, en mere integreret, ensartet og samlet modstandsfront i Norge end i andre besatte lande, idet tre elementer blev koblet tæt sammen: krigsførende myndigheder i eksil, modstandsbevægelse hjemme og "det patriotiske samfund". I denne ramme placeres også det norske socialdemokrati, Arbejderpartiet. Det krediteres i første række for - gennem Nygaardsvold-regeringens beslutning om at tage kampen op den 9.-10. april 1940 - at have rejst modstanden mod besættelsesmagten og for sidenhen at have fortsat den fra eksilet i London. Men socialdemokratiet fandt også sin plads i "hjemmefronten" - med repræsentanter fra parti og/eller fagbevægelse i de illegale modstandsorganer Kretsen og Koordinationskomiteen og fra 1944 i Hjemmefrontens ledelse. Repræsentationen var imidlertid, påpeger Grimnes også, langt svagere end de borgerliges og socialdemokraterne spillede generelt en tilbagetrukket rolle rent modstandspolitisk. Forbeholdet er vigtigt, men det kan dog ikke fjerne indtrykket af en nedtoning af brudfladerne i Arbejderpartiets kurs under den tyske besættelse, ikke mindst sammenlignet med Tore Prysers bidrag om norsk arbejderbevægelse i modstandskampen i SFAHs årbog. Jeg tænker her især på striden mellem mod-

stands- og tilpasningsvillige socialdemokrater i 1940, hvor Arbejderpartiets forhandlere i rigsrådsforhandlingerne gik med til at afsætte eksilregeringen og et flertal i Stortingsgruppen besluttede at afsætte kong Haakon. Men tendensen til harmonisering viser sig efter min mening også mere generelt, frem for alt i behandlingen af konflikten mellem kommunisterne og de andre modstandsorganisationer, som i Norge var meget stærk - så stærk at de norske kommunister besættelsen igennem stod udenfor det brede modstandspolitiske samarbejde.

Et sidste bidrag skal nævnes, nemlig Terje Halvorsens komparativt anlagte artikel Kampen mod kommunisterne efter krigen. Fælles for situationen i Danmark, Norge og Sverige var stærkt styrkede kommunistiske partier. Årsagerne hertil var, påpeger Halvorsen, flere: anerkendelse, hvis ikke begejstring for Sovjetunionens krigsindsats; anerkendelse af kommunisternes modstandsindsats i Danmark og Norge; sociale og økonomiske trængsler under krigen som skabte bitterhed og social radikalisme; kommunisternes ideologiske "hamskifte" som fik dem til at fremstå som radikale socialdemokrater. Den ny styrke fik kommunisterne til at tilstræbe enhedsfront med socialdemokraterne, endda med organisatorisk sammenslutning som mål. I Danmark og Norge kom det også til egentlige enhedsforhandlingen Enhedsbestræbelserne led imidlertid skibbrud og i alle lande gik socialdemokraterne til kamp imod kommunisterne. Til den socialdemokratiske modoffensiv hørte radikale politiske ef-

terkrigsprogrammer og et organisatorisk fremstød ikke mindst indenfor fagbevægelsen og på de enkelte arbejdspladser. Med optrapningen af den kolde krig blev kampen mod kommunisterne til en samlet national opgave. I den fase blev også udrensning, registrering og overvågning af kommunister taget i brug. Resultatet af den socialdemokratiske kampagne var, sammen med normaliseringen af det økonomiske og politiske liv og frem for alt den kolde krig, stærk tilbagegang for de kommunistiske partier i alle tre lande, både vælger- og medlemsmæssigt.

Alt i alt er der tale om en spændende og informativ årbog. For undertegnede har den især skærpet blikket for det komparative perspektiv.

Michael Kjeldsen

Demokrati på arbejdspladsen

Niels Dalgaard: Ved demokratiets grænse. Demokratisering af arbejdslivet i Danmark 1919-1994, Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie - Skriftserie 35 - København 1995, 287 s., kr. 165.-, ISBN 87-87739-39-9.

Det er en god gerning, SFAH har gjort ved at udgive Niels Dalgaards bog. Det er der to grunde til. For det første er der tale om en bog, som både udmærker sig ved en overskuelig og sammenhængende fremstilling og ved en dybtgående analyse af de perioder og situationer, hvor debatten om demokrati på arbejdspladsen har været særlig påtrængende i den danske arbejderbevægelses historie. For det

andet vil emnet altid være vigtigt for samfundsbevidste og -engagerede mennesker, som har en utopi om det gode samfund og det gode liv, også i en tid, hvor mange andre i højere grad er optaget af de frie markedskræfters "velsignelser" og den liberalistiske individualisme. Der er også i dag god brug for at lære af de erfaringer, som er opsamlet i arbejderbevægelsen om mulighederne for at udvide demokratiet til også at omfatte produktionen og det økonomiske liv. Niels Dalgaard udtrykker da også i sit forord til bogen, at det er hans håb, "at læseren ... opnår et bedre grundlag for en stillingtagen til fremtidige ideer og forslag på dette område."

Forfatteren inddeler sin undersøgelse i, hvad han kalder første, anden og tredje "bølge af interesse for demokratisering af arbejdslivet i Danmark". Dertil kommer et kapitel om "Efterdønning - Debattens videre forløb 1974-1994".

Den første bølge omfatter perioden 1919 - 1927, som igen deles i tre faser: 1. Socialdemokratiets socialiseringsforslag i 1919, 2. Fagbevægelsens overenskomstforslag i 1920, og 3. Den socialdemokratiske regerings lovforslag i 1924.

Med baggrund i den radikalisering, som foregik i arbejderklassen og arbejderbevægelsen efter 1. verdenskrig, og i tilknytning til den første socialdemokratiske mindretalsregering i 1924 - 26 gennemgår Dalgaard grundigt og indsigtfuldt især den socialdemokratiske arbejderbevægelses politiske og faglige initiativer til "Arbejdernes Deltagelse i Ledelsen af Virksomheder", først og fremmest gennem

oprettelse af bedriftsråd på den enkelte virksomhed. Han skelner mellem en offensiv fase frem til omkring påskekrisen i 1920 og en mere afdæmpet og halvhjertet politik på området efter 1920, bl.a. afspejlet i regeringens lovforslag om bedriftsråd i 1924. Dalgaard må konstatere, at ingen af initiativerne rokkede ved ejendomsretten til produktionsmidlerne og arbejdsgivernes ret til at lede og fordele arbejdet.

Den anden bølge indtræder først i forbindelse med en ny radikaliserings af arbejderklassen og arbejderbevægelsen efter 2. verdenskrig, 1945 - 1947. Den omfatter dels det forslag til økonomisk demokrati via bedriftsråd, sektionsråd og et samfundsøkonomisk råd, som var indeholdt i Socialdemokratiets efterkrigstidsprogram, "Fremtidens Danmark", der blev vedtaget på partiets kongres i august 1945, og dels arbejdsmarkedets parters aftale om oprettelse af samarbejdsudvalg fra 1947.

Igen må Dalgaard konstatere, at det hele ikke rigtig førte til noget. Det økonomiske demokrati i "Fremtidens Danmark" blev hurtigt lagt i skuffen i de første år efter krigen, og samarbejdsudvalgsaftalen var udformet således, at den på ingen måde ændrede grundlæggende ved magtfordelingen på arbejdsmarkedet.

Den tredje bølge af interesse for demokratisering af arbejdslivet i Danmark placerer Dalgaard i perioden 1964- 1973. Den omfatter to dele, dels en beskrivelse af debatten om demokrati på arbejdspladsen i perioden frem til ca. 1970 med forskellige initiativer og en revision af Samarbejdsudvalgsaftalen i 1970, og dels og især en analyse af fagbe-

vægelsens og Socialdemokratiets lovforslag til ØD, som blev fremsat i Folketinget i januar 1973. Dalgaard gennemgår forslagens baggrund og tilblivelse, dets indhold og intentionerne bag, samt dets modtagelse og forlis. Igen var modstanden mod socialdemokraternes initiativ massiv og omfattede både de borgerlige partier og arbejdsgrupperne, den borgerlige presse og partierne til venstre for Socialdemokratiet, af hvilke især Socialistisk Folkepartis holdning var afgørende, fordi de to arbejderpartier havde et omend spinkelt flertal i Folketinget.

Det sidste kapitel om debattens efterdønning omfatter perioden 1974 - 1994 og fremtræder lidt som spredt fægtning i højere grad end en grundig gennemgang. Især kunne det have været interessant, hvis Dalgaard havde boret lidt mere i situationen i december 1979, da Socialdemokratiet sammen med en omfattende indkomstpølitisk plan fremsatte et beslutningsforslag om overskudsdeling. Det kunne have været vedtaget af et flertal af Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og SF, men sidstnævnte parti ville ikke være med. Spørgsmålet om SF'ernes motiver kunne Dalgaard godt have gjort noget mere ud af, så meget mere som det åbenbart spiller en rolle i socialdemokraternes parlamentariske vurderinger også i dag. I sin bog "Sans og samling" (1994) skriver Mogens Lykketoft således følgende om situationen i december 1979: "Saneringen skete, men demokrati-reformen snublede, da SF ikke ville tage medansvar, og ingen andre end S og R ville løfte i forhold til overskudsdelingen. Dermed døde

ØD-tankerne også i deres nye, moderate OD-udgave. Men dermed satte SF sig også på ny uden for indflydelse og skabte fornyet tvivl om partiets anvendelighed som samarbejdspartner" (s. 68).

Niels Dalgaard har mange interessante og tankevækkende refleksioner over initiativerne til, interessen for og debatten og kampen om demokratisering af arbejdslivet i Danmark og over årsagerne til de manglende resultater. Bl.a. beskæftiger han sig meget med socialdemokraternes rolle og motiver i de forskellige perioder og situationer. Om motiverne for de socialdemokratiske bedriftsrådsforslag i den første bølge skriver Dalgaard følgende:

storieskrivning fremstilles den første bølge af interesse for demokratisering af arbejdslivet som en periode, hvor Socialdemokratiet ud fra et ønske om at fremme socialisme og demokrati i flere af samfundets sfærer fremsatte principielle forslag om bedriftsråd, men at disse på grund af politisk og faglig modstand og overmagt ikke kunne gennemføres. Forslagene fremstilles således som værende i fuld overensstemmelse med partiets basale målsætning - programvirkeliggørelse. Det "ny venstre" fortolker derimod på sin side bedriftsrådsforslagene enten som et forsøg fra Socialdemokratiets side på at legitimere den førte klassesamarbejdsstrategi eller som et forsøg på at svække de revolutionære strømninger i arbejder-klassen og bekæmpe venstre-fløjen" (s. 85).

Altså: enten ideologisk tilbøjelighed eller politisk-parlamentarisk taktik og strategi.

Denne opstilling af de to forskellige motivsæt kunne lige så vel gælde anden og til dels tredje bølge.

Der er næppe tvivl om, at Dalgaards hele tendens peger i retning af teorien om socialdemokraternes taktiske og strategiske motiver, og det gælder i alle tre bølger. De socialdemokratiske initiativer var ifølge Dalgaard uklare i deres indhold og langsigtede konsekvenser, de var udsprunget af partiets og fagbevægelsens ledelser, og de havde først og fremmest som intention at tage vinden ud af sejlene på en stærk venstrefløj i situationer, hvor socialdemokraterne var trængt.

Den grundholdning ville jeg gerne have haft i forbindelse med udgivelsen af en historisk-kritisk ordbog over marxismen. Og problematiseret yderligere i Dalgaards bog. Selvfølgelig må der være tale om en vis usikkerhed og tvivl, når der skal tages initiativer til og ansvar for grundlæggende forandringer af samfundet, og selvfølgelig har der i alle de tre bølger blandt socialdemokrater været forskellige opfattelser af mulighederne: tvivlende, usikre, ivrige og begejstrede. Lige så mange belæg, Dalgaard kan finde for socialdemokraternes taktiske motiver, lige så mange ville andre kunne finde for de ideologiske.

Niels Dalgaards bog er også velkommen, fordi den er den første, som giver en samlet, reflekterende fremstilling af historien om demokrati på arbejdspladsen i Danmark.

Vagn Oluf Nielsen

Nekrolog eller Noahs Ark: Ordbog over marxismen

Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus. Unter Mitwirkung von mehr als 500 Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftlern. Udg. af Wolfgang Fritz Haug, Argument Verlag, Hamburg/Berlin. Bd. 1: Abbau des Staates bis Avantgarde, 1994, 808 spalter, DM 129.-; ISBN 3-88619-431-0; Bd. 2: Bank bis Dummheit in der Musik, 1995, 882 spalter, DM 129.-, ISBN 3-88619-432-9 (subskriptionspris DM 98.-)

Det virker ved første øjekast som en dumdrigtig udfordring af tidsånden at give sig i kast med udgivelsen af en historisk-kritisk ordbog over marxismen. Og så i 12 bind til en pris af godt 500 kr. pr. bind. Det er ikke desto mindre, hvad Argument Verlag, hovedredaktøren, Wolfgang Fritz Haug, og over 500 medarbejdere har gjort med udgivelsen af disse to første bind. Og for en forhærdet marxist som undertegnede forekommer det at være et af den slags projekter, marxismen og venstrefløjen for tiden har brug for.

Ordbogen er nemlig langt mere end et ordinært opslagsværk med forklaringer af marxismens grundbegreber. Den er, som titlen lover, et ambitiøst forsøg på en historisk og kritisk erfaringsbearbejdelse af de(n) marxistiske tradition(er). Planerne for ordbogen er udsprunget af arbejdet med tysksprogede supplementsbind til *Dictionnaire Critique du marxisme* (1982 ff.), der ikke overraskende (overbetonede de franske bidrag til marxismens udvikling. Mens denne franske

Dictionnaire blev til i en epoke, hvor marxismen i vid udstrækning satte dagsordenen for samfundsdebatten, er konditionerne for tilblivelsen af den tyske *Wörterbuch* radikalt anderledes.

Redaktør Haug foregriber da også i et stærkt formuleret forord de indvendinger, der kan forudses mod projektet: Har det overhovedet mere end arkæologisk interesse at befatte sig med det bortgangne? Er marxismen ikke allerede et gravlagt eller fortrængt fænomen? Er de utallige tidligere marxisters massive faneflugt ikke belæg for projektets håbløshed?

Haug svarer selv: "Men meddelelsen om døden er kommet for tidlig. Et ikke afsluttet projekt kan ikke dø, så længe de problemer, som det er begyndt at svare på, ikke er løst eller blevet betydningsløse." Alle de centrale spørgsmål, som den marxistiske tænkning har rejst er uløste, og denne "uløsthed" bliver stadig tydeligere eksponeret som menneskehedens overlevelsesspørgsmål. Det er i dag et åbent spørgsmål, hvilke elementer i den marxistiske vidensfond, der skal trækkes på i det 21. århundredes kamp for socialisme. Man kan derfor med Walter Benjamins ord betragte ordbogsprojektet som en "*rettende Kritik*", som en Noahs ark, hvor de endnu levende ord og deres betydning bringes med over i en ny verden.

For en ny verden er der tale om. Sammenbruddet for den statsmarxistiske tankemæssige blokering bør ikke opfattes som bare et nederlag for marxismen. Det har tværtimod skabt en gunstig udgangsposition for en kritisk og selvkritisk vurdering af historiske erfaringer og for en vi-

denskabelig sortering og gennemarbejdning af det enorme marxistiske tankekompleks. "Det historisk-kritiske blik ind i den marxistiske videns labyrinthiske 'bibliotek' kan hjælpe med til en frugtbar nøgternhed." Men der er samtidig tale om en vanskelig balanceakt, når de historiske erfaringer skal ydes retfærdighed. Den bedreviden, der indfinder sig efter et nederlag, er ikke ubetinget bedre viden. Ofte er den en anden form for uforbederlighed eller et ansvarsløst erindringsstab.

Værket rummer ved siden af en praksiskritik og en erfaringsbearbejdelse et stærkt filologisk eftertryk, dvs. et omhyggeligt referenceapparat til teorikilder og til den senere litteraturs labyrinter, alt sammen for at hjælpe læseren videre og for at forhindre etablering af nye "autoritative" begrebsudlægninger. Projektet er tænkt som et hjælpemiddel og ikke en bibel.

Hvad kan læseren så konkret forvente at finde i *Wörterbuch* ?

Først lidt om det, der ikke er medtaget. Det gælder historiske begivenheder, geografiske betegnelser og organisationer, medmindre de har lagt navn til teoretiske begreber. Tilsvarende optræder personnavne kun i den udstrækning, de er forbundet med en teoretisk retning eller skole, f. eks. *Brecht-Linie* eller *Deila-Volpe-Schule*.

Til gengæld medtages metaforer, billedlige udtryk, slagord osv., alle disse udtryk, der udgør en slags "tænkningens substruktur" med stor betydning for tanke- og debatuniverset i hele den socialistiske tradition. Af indlysende historiske årsager har mange begreber en "spaltet" hi-

storie, hvilket i flere tilfælde har ført til dobbeltindføringer af begreber, både for at vise den historiske pluralitet, men også for at pege på marxismens "ufærdige" historie. Alt i alt vil det færdige værk komme til at rumme mere end 1200 opslag.

Redaktionen er sig meget bevidst, at værket er et barn af sin tid, med kapitalismens og krisernes globalisering og med nye typer modsætninger i verden. Ikke mindst de sidste årtiers nye sociale bevægelser, først og fremmest kvinde- og økologibevægelserne, har bidraget stærkt til at lægge rammerne for ordbogen.

De enkelte artikler er opbygget efter en fast matrix. Som eksempler vil jeg tage to opslag inden for mit interesseområde: arbejderkultur og dialektik. Hver artikel er selvsagt indført i den tyske begrebsform. Men dernæst følger ordets oversættelse til ikke mindre end seks sprog: arabisk, engelsk, fransk, russisk, spansk og kinesisk. Indledningsvis forfølges det enkelte begrebs historie. Om "arbejderkultur" slås det fast, at det er et relativt nyt begreb. Det optræder end ikke hos Marx eller Engels, mens omvendt "dialektik" har rødder helt tilbage i den græske filosofi, en historie der udfoldes over næsten seks spalter, til stadighed isprængt de forskellige betydningers relevans for den marxistiske begrebsdannelse, eller rettere de marxistiske tolkninger og anvendelser af begrebet. For det er jo netop et af den slags begreber, der kan opvise en delt historie, hvor den teoretiske deling har haft vidtrækkende praktiske konsekvenser.

Også "arbejderkultur" har trods begrebets relativt beskedne

teoretiske status været et kampfelt, måske ikke så meget for traditionens frontfigurer som for de praktiske socialistiske bevægelser. Men artiklen viser, hvorledes de forskellige socialistiske traditioners udfoldelse af arbejderkulturen, har rødder i og følger for teorien. I den sammenhæng kan det tydeligt iagttages, hvorledes de sidste årtiers Gramsci-interesse er slået igennem i værket som helhed. Gramscis forfatterskab fungerer i en stor del af artiklerne som *det* moderne teoretiske orienteringsfelt.

Arbejderkulturopslaget blotlægger imidlertid det samlede værks begrænsninger. Det er i sin orientering særdeles stærkt fikseret på den tysk-sprogede del af arbejderbevægelsen og tilsvarende den tysksprogede litteratur. Den eneste engelsk-sprogede litteratur, der anføres, er den, der handler om Tyskland. Det bliver meget påfaldende i en artikel om arbejderkultur, hvor de sidste årtiers teoriudvikling og empiriske forskning i den angelsaksiske verden og i Sydeuropa har været fuldt så avanceret og inspirerende som i Tyskland og Østrig. Men den er totalt negligeret.

Begrænsningen er langt mindre invaliderende ved opslaget om "Dialektik", fordi begrebets uendelige rødder bagud og dets spaltede historie i nutiden tvinger forfatteren (hovedredaktøren) ud i en tematisk og litterær bredde, der får artiklen til at fremstå som meget afrundet og dækkende. Den opfylder tillige værkets program i kraft af en åben, diskuterende afslutning om dialektik-begrebets aktuelle status og mulige fremtid i en teoretisk kontekst. Der lægges ikke

skjul på dets problematiske sider eller på den (berettigede) kritik, der har været fremført af ikke-marxister og marxister. Artiklen er yderligere suppleret med opslag som "dialektisk materialisme", "dialektisk billede" osv. Det er virkelig en artikel, der kan bruges til noget.

Historisch-kritisches Wörterbuch des Marxismus tegner til at blive et reservoir af umådelig lærdom og stor referenceværdi, vel værd at kende ikke alene for dem, der stadig betragter marxismen som et afgørende redskab for omverdenstolkning, men også for dem, der betragter den som et historisk tilbagelagt stadium.

Niels Finn Christiansen

Træindustriarbejdere i Nordjylland

100 år i træindustrien - Aalborg, Arden, Vaarst, Aalestrup og Aars. Historien om Træindustriarbejderforbundets organisation i Aalborg og de afdelinger som kom til, Ålborg 1995, 95 s.

Med dette festskrift i anledning af Træindustriarbejderforbundets Ålborg afdelings 100-års jubilæum har vi fået en udgivelse, som har taget en gammel tradition op: skriftet er udarbejdet uden bistand fra professionelle historikere af afdelingens formand og bestyrelsesmedlemmer m.fl. Og lad det være sagt med det samme: de er sluppet godt fra dette arbejde. Det er klart, at en historisk bistand ville have gjort, at bogen havde set anderledes ud: en historiker ville f.eks. være gået længere ud i sin kildesøgning end de forskellige afdelingers protokoller, og storlockouten i 1899 ville nok have

fået en større omtale, end den nu har fået. Eller skulle den virkelig have betydet så godt som ingenting for træindustriarbejderne i Ålborg?

Fremstillingens grundlag er afdelingernes egne protokoller og medlemmers erindringer. Begge dele er godt sammenarbejdet bogen igennem, og det er blevet til en levende fremstilling, der gør det klart, at der har været modsætninger mellem især Ålborg afdeling og forbundet, mellem forskellige af de faglige organisationer - i Ålborg havde de det ikke så godt med arbejdsmændene, mens man i Arden samarbejdede godt med dem bl.a. om julefester og udflugter - at der var betydelig forskel på arbejdsgivere, Springborg i Ålborg var der konstant ballade med igennem afdelingens historie. Kampen mod skruetrækkere var intensiv, og de organiserede veg ikke tilbage for offentlig udhængning af dem, som svigtede. Politisk var der kun få problemer: afdelingerne var solidt forankret i den socialdemokratiske arbejderbevægelse - eller blev det - uden at politisk indsats dog betød meget i afdelingernes liv. Der har kun været få kvinder i træindustrien, men det har åbenbart af og til voldt problemer - i 1995 er dog et kvindeligt bestyrelsesmedlem.

Man får ligeledes et godt indtryk af de forskellige opgaver, der var relevante og skiftede op gennem århundredet; at opgaverne var anderledes i de meget små afdelinger end i den forholdsvis store i Ålborg. Billedstoffet og erindringsglimtene bidrager deres til at stoffet ikke bliver "tørt". Godt er det, at formænd og kasserere opføres i et tillæg.

Ålborg-afdelingen blev stiftet samme år som Træindustriarbejderforbundet, og afdelingens festskrift er således også et udmærket supplement til forbundets, som naturligt mere koncentrerer sig om de overordnede udviklingslinjer.

Martin Andersen

Den amerikanske spionkommunisme

Harvey Klehr, John Earl Havnes og Fridrikh Igorevich Firsov: The Secret World of American Communism - Annals of Communism - Yale University Press, New Haven og London 1995, XXXII, 348s, ISBN 0-300-06183-0

Yale University Press har startet en bogserie med titlen *Annals of Communism*, hvis opgave det er at formidle den forskning, som tager sit udgangspunkt i de nyåbnede russiske arkiver. Mange forskningsgrene må se i øjnene, at deres situation er grundlæggende ændret efter åbningen af arkiverne. Og Yale University Press regner med op til 40 bind i serien. Første bind handlede om Molotovs og Stalins brevveksling, mens bind to handler om den amerikanske kommunisme.

Forfatterne er hentet både fra USA og Rusland, sådan som også redaktionskomitéen for serien er bygget op. Friderikh Firsov er en tidligere fremtrædende forsker ved Kominternarkivet i Moskva. Og selvom han står på titelbladet, tyder meget på, at hans opgave har været at finde kilderne, mens det er Klehr og Haynes, der har skrevet bogen. Klehr er kendt for bogen *The Heyday of American*

Communism og tilhører den anti-kommunistiske skole i amerikansk kommunismeforskning. Der er i USA i hovedsagen to skoler eller retninger. Der er den af Theodore Draper grundlagte retning, som Klehr og Haynes tilhører, som ser amerikansk kommunisme som et fremmed fænomen bragt ind i den amerikanske politiske kultur af russerne for at nedbryde den amerikanske kultur og for at spionere. Her overfor står revisionisterne under 'ledelse' af Maurice Isserman, som mener, at amerikansk kommunisme grundlæggende må forstås som et amerikansk fænomen og i forlængelse af den radikale amerikanske tradition.

Revisionisterne har set med Klehrs og Haynes' øjne ført det store ord de sidste ti år (dvs. siden Issermans bog udkom i 1982), og *The Secret World of American Communism* er et indlæg i den standende strid. De anser den for at være det definitive argument imod revisionisterne. Bogen består af 92 dokumenter fra de arkiver, som i dag befinder sig i det tidligere Institut for marxisme-leninisme, og som i dag har et umuligt langt navn, men kaldes Andersons arkiv efter lederen. Disse 92 dokumenter er oversat i deres helhed og skrevet ind i en fortælling om det hemmelige apparat, som var knyttet til CPUSA. Dette hemmelige apparat spænder fra pengeoverførsler til spionage til fordel for Sovjet.

Dokumenterne beviser uden for enhver tvivl, at russiske sikkerhedstjenester af forskellig art brugte CPUSA til deres egne formål. I den forstand har udgiverne ret i, at deres dokumentation bekræfter en lang række af de

anklager, som antikommunisterne gennem tiden har rettet mod CPUSA.

For mig at se er det en god og nyttig bog. Den tilvejebringer et nyt og holdbart grundlag at diskutere på. Til gengæld afslører forfatterne, i hvor høj grad striden mellem de to amerikanske skoler er indskrevet i den amerikanske politiske kultur selv. Klehr og Haynes opfatter grundlæggende deres rolle som afsløring. De afslører en politisk subversion, som giver sig ud for noget, den ikke er. Den giver sig ud for at være amerikansk, men den er russisk. Der har udspillet sig en diskussion om bogen på Internet, hvor den blev anmeldt af den canadiske historiker M.J. Carley i juli 1995. Han står tilsyneladende på et revisionistisk standpunkt. Klehr og Haynes svarede i flere omgange, og diskussionen bevægede sig på et højt adrenalin-niveau. Mest interessant er det for udenforstående, at det var en goddag-mand-økseskaft-diskussion. Carley rejste, som flere af revisionisterne har gjort det, tvivl om en række spørgsmål i netop den 'hemmelige gråzone'. Derved gjorde han det, som modparten ønskede og forventede, nemlig gjorde 'den hemmelige gråzone' til det centrale spørgsmål.

Revisionisterne har for mig at se ret i, at man metodisk må analysere den amerikanske kommunisme med udgangspunkt i det amerikanske samfund. Men man må også have den kritiske distance til stoffet, at det er muligt at se, at russerne udnyttede kommunismen til eget formål. Antikommunisterne har ganske enkelt ret i meget af den virkelighed, de peger på. Men ikke i at

det er virkeligheden. Amerikansk kommunismeforskning trænger til at komme ud af skabet, trænger til en metodisk diskussion, som ikke primært reproducerer de blinde punkter i den amerikanske politiske kultur. Revisionisterne og antikommunisterne kan ikke undvære hindandens forskning, og de kan ikke nøjes med den, de hver for sig laver.

Klehr, Haynes og Firsov viser hinsides enhver tvivl, hvad vi godt 'vidste' i forvejen, at Komintern havde et hemmeligt apparat, og at det opererede i det skjulte. Hvad bogen også viser, og det er noget, som næsten ikke er behandlet andre steder, er, at NKVD, GRU og de andre efterretningstjenester benyttede sig af de kommunistiske partier til tjenester, hvis perspektiv de enkelte næppe har kunnet overskue. De mener også, at de beviser ægteparret Rosenbergs skyld og dermed det retfærdige i deres henrettelse. Der er jeg en del mere skeptisk og ville foretrække mere håndfaste beviser, inden man sender folk i den elektriske stol.

En mere alvorlig indvending mod bogens tendens er det, at den ikke skelner mellem spionage under anden verdenskrig på den ene side og så før og efter på den anden. Vi ved jo, at mange venstreorienterede immigranter i USA under 2. verdenskrig gik ind i amerikansk efterretningstjeneste af antinazistiske grunde. Vi ved, at russerne og amerikanerne var allierede. Det må da spille en rolle, når man 'afslører' amerikanske kommunister, som 'infiltrerede' amerikansk sikkerhedstjeneste under krigen. Det synes mig, som om Klehr og Haynes har taget de meget nær-

synede briller på. Men med dem ser man naturligvis også noget af virkeligheden.

Morten Thing

Røde sange

Hannah Lindén: Oskar Hansen. Boger, noveller, prologer, revytekster, sketch 'es, digte og sange - ABA's bibliografiske serie 9 - ABA, København 1995, 184 s., kr. 100.-, ISBN 87-90307-00-3

Oskar Hansens 100 års fødselsdag har afstedkommet mange arrangementer, hvor man har genopfrisket hans digtning og sange. En af de mere blivende markeringer i denne anledning er mindepladen i Arbejdermuseets port. En anden er den bibliografi, som Hannah Lindén fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv har udarbejdet.

Bibliografien er en oversigt over Oskar Hansens produktion fra 1913 til hans død i 1968. Den medtager bøger, småtryk, noveller, skitser, prologer og kantater til festlige lejligheder, revytekster, sketches og - ikke mindst - digte og sange. Af de sidste rummer bibliografien 2.655 titler, trykte som utrykte. Men da Oskar Hansen selv har angivet at have skrevet mellem 6.000 og 7.000, så er der stadig noget at gøre for detektiverne. Derimod medtager bibliografien ikke en række historiske artikler, som Oskar Hansen har skrevet til aviser, tidsskrifter og fagblade. Desuden rummer bibliografien en oversigt over indspilninger af Oskar Hansens digte og sange, fra en dobbelt-LP ved Socialdemokratiets kongres i 1977 til Peter Abrahamsens helt aktuelle "Frihed, ret og tro".

Endelig er der et særdeles nyttigt register over digtenes og sangenes titler og begyndelseslinjer og et udvalg af litteratur og interviews med Oskar Hansen. Oskar Hansen er i dag først og fremmest kendt som digter, men han var af uddannelse typograf og af hovedbeskæftigelse journalist - også i en stor del af sin digtning. Fra 1919 til 1922 var han medlem af DKP og medarbejder ved avisen Arbejdet/Arbejderbladet. Nogle titler fra 1921 viser en venstrefløjens lejlighedsdigter: Arbejdsgiverne betragter forliget som sprængt, Bagerne skal nedsætte priserne, Borgbjerg og Stauning er kommet på platter, Kan en professor være bolschevik?, Smørpriserne er steget med 40 øre, Staunings finanslovstale.

Men bortset fra de tre år var hans liv tæt forbundet med Socialdemokratiet, og hans liv og virke afspejler partiets vanskeligheder med at rumme en person af så ren rød farve, efterhånden som reformismens velfærdsprojekt udviklede sig. Hans første digtsamling udkom i 1929. I 1930'erne havde han en jævn udgivelsesfrekvens, men mellem 1947 og 1965 udkom kun "Udvalgte digte og sange", besørget af Cai M. Woel. Til gengæld fik han skrevet en del forbundshistorier.

Den store tid for revytekster var 1931 til 1941. Besættelsen sætter selvfølgelig en stopper for rød agitation; i 1947 skrev han seks tekster, i 1950 én, og så var det slut.

Selvsagt var produktionen af digte og sange også relativt lav under besættelsen. I februar og juni 1945 skrev han to anti-nazi sange (nr. 1611 og 1619) på me-

lodian til nazisternes Horst Wessel sang. Hermed gjorde han nazisternes kunststykke om, idet han tilbageerobrede en melodi, som de havde stjålet fra arbejderbevægelsen og omfunktioneret.

Med denne bibliografi er vejen banet for at foretage en mere samlet vurdering af digteren Oskar Hansen, hans placering i periodens litteratur og kulturelle/politiske debat - også internationalt. Hvordan var hans litterære taktik i forhold til de aktuelle politiske paroler?

Som et eksempel kan man tage en almindelig misforståelse af det kendte og ofte begejstret sungne omkvæd i "Danmark for folket". Almindeligvis tolkes dette bredt humanistisk; Danmark for folket vil sige, at der skal være plads til os alle sammen, klasseforbrødring. Men det er ikke det, der står: så skulle der have været et komma efter "alle der vil", og det er der ikke. Næ, der skal være plads for alle os, der vil partiprogrammet "Danmark for Folket", og alle, der vil noget andet, skal bekæmpes!

Med denne udgivelse er der lagt op til dén kritiske-kærlige overtagelse af traditionen, som Oskar Hansen også selv lagde op til i digtet "Pas på de gamle pjecer", og som Peter Abrahamson nu praktiserer på det kunstnerisk udførende plan.

Per Kristensen

Mennesker i Gladsaxe

Bjarne Henrik Lundis: Tænk hvis fortiden forsvandt - mennesker i Gladsaxe, AOF - Gladsaxe 1995, 152 s., ISBN 87-984338-3-0

Bogen er et resultat af et "Erindringsværksted", som blev afholdt af AOF i Gladsaxe med støtte fra den kommunale folkeoplysningspulje ("5%-puljen").

flokler om, hvorfor dette arbejde er så vigtigt, siger forfatteren, at formålet med bogen er at få beskrevet den enkelte deltagers baggrund og udvikling og til en vis grad at knytte an til den lokale historie.

Ti deltagere har bidraget til bogen, og det er ti meget forskellige beretninger. Deltagerne kommer fra meget forskellige kår og fra mange steder i landet. Der er både mænd og kvinder med, og aldersmæssigt ligger de mellem 52 og 92 år. Deres fortællinger bringes med et foto af hver. Det, de har fælles er, at de på et tidspunkt er flyttet til Gladsaxe.

Historierne er ifølge forordet "beskåret, ordnet og strammet op" af forfatteren, så spørgsmålet er, hvad det er for historier, vi bliver præsenteret for. Hvad er udeladt? Og når der alligevel skulle redigeres i teksten, kunne man måske også have undgået de pludselige spring frem og tilbage i fortællingerne.

Man må håbe for deltagerne i erindringsværkstedet, at de hver især har fået skrevet en sammenhængende erindring i deres eget sprog, som de kan forære til de unge i deres familie.

Hvad angår det lokalhistoriske indslag, bliver man som udefra

kommende ikke meget klogere på, hvad der er sket i Gladsaxe.

Det er mest blevet til beklagelse over, at hjemmehjælpen også i denne kommune har svært ved at leve op til forventningerne.

Det er hyggelig læsning, men efter min mening har forfatteren sat sig mellem nogle stole ved at ville sætte sit eget præg på fortællingerne.

Birgit Andreassen

I forordet, der er fyldt med

Erindringer om kvindepolitik og SF

Lis Mølbjerg: Partikammerat, Forlaget Skovlønge, Maribo 1995, 111 s., kr. 95.-, ISBN 87-89475-07-0

Oftentimes har man en tendens til at forlænge nutiden ud i fortiden. Det, man i dag oplever som selvfølgeligheder, kan blive til noget, man tror altid har været sådan. Sådan kan man f. eks. opleve det med SF's kvindepolitiske profil. I dag opfatter både partimedlemmer og andre SF som et parti med mange kvinder i partiets ledelse og folketingsgruppe, og mange i partiet henviser stolt til partiets kvindepolitiske traditioner. At det ikke altid har været sådan, får man et godt indtryk af ved at læse Lis Mølbjergs bog *Partikammerat*.

Bogen skildrer Lis Mølbjergs politiske liv som arbejderkvinde og enlig mor i et mandsdomineret SF fra SF's start og frem til slutningen af 60'erne. Som så mange andre, der var med til at starte SF, havde hun en fortid i DKP, hvor hun havde været en organisatorisk slider. Bosat i Gladsaxe var hun med i en af de DKP-afdelinger, der var med til at tage initiativ til SF's dannelse. Som den

eneste kvindelige taler på SF's første ordinære landsmøde blev hun som den eneste kvinde valgt ind i SF's hovedbestyrelse.

Som eksempel på, hvordan det var at være kvinde i det nye SF, fortæller Lis Mølbjerg, at Willy Brauer foreslog, at der blandt de syv topkandidater til Folketinget burde være én kvinde. Som svar på dette foreslog Lis Mølbjerg, at der som minimum burde opstilles mindst en kvinde i hver storkreds, så alle havde en mulighed for at stemme på en SF-kvinde.

Aksel Larsens bidrag til denne debat var ifølge Lis Mølbjerg, at så måtte man sørge for at opstille mindst to kvinder i hver storkreds, for ellers blev kvinderne jo bare valgt. Senere i bogen refererer Lis Mølbjerg en situation, hvor hun foreslog at få krav om vuggestuer med i en politisk udtalelse. Morten Lange citeres for det vrængende svar: "Vuggestuer. Det kan vi da ikke skrive, så bli'r vi til grin."

om en række sammenstød med Aksel Larsen. Hun fortæller bl.a., hvorledes Aksel Larsen interviewerede for at få Morten Lange og ikke Lis Mølbjerg opstillet som kandidat til Folketinget. Hun beskylder bl.a. Aksel Larsen for at have genbrugt en gammel smædehistorie om, at hun i sin ungdom havde ernæret sig som luder i Århus. Historien skulle stamme fra DKP-eren Robert Sartori, der skulle have brugt den til at svække Lis Mølbjerg internt i DKP.

Selv om man ikke ud fra bogen kan være helt sikker på, at det forholdt sig sådan, siger det ganske meget om datidens kønspolitiske klima i DKP og SF,

hvis en sådan historie har kunnet bidrage til politisk modvilje mod en partisluder som Lis Mølbjerg.

Bogen skildrer Lis Mølbjergs tid som kommunalbestyrelsesmedlem for SF i Gladsaxe i Erhard Jakobsens tid som borgmester. Hun skildrer bl.a. den valgkamp, hvor de konservative anført af Poul Schlüter forsøgte at vælte Erhard Jakobsen.

Bogen giver et interessant indblik i, hvordan kommunalt engagerede SF-ere kunne få erfaringer, der fik dem til at støtte Aksel Larsens teori om at gøre SF til en slags katalysator, der kunne bringe Socialdemokratiet til at føre venstreorienteret arbejderpolitik.

Lis Mølbjerg fortæller om en lang række konkrete SF-resultater opnået i samarbejde med Socialdemokratiet og skriver, at det var "som om selve SFs tilstedeværelse i kommunalbestyrelsen virkede som en katalysator på socialdemokraterne, der så at sige gennemførte vores politik."

Bogen er beskrevet af Lis Mølbjerg i *Bent Gravesen*

Utopiske kommunister

Nachmärz-Forschungen. Beiträge von Günter Höpfner et al. -Schriften aus dem Karl-Marx-Haus 47 - Trier 1994, 259 s., DM 35.-, ISBN 3-86077-206-6.

Bogen rummer interessant stof om to ret ukendte skikkelser i den begyndende tyske arbejderbevægelse. W. Seidel-Höppners undersøgelse (s. 103-85) af de tyske politimyndigheders 15-årige kamp mod Carl Georg Allhusen (1798-1866) er vel koncentreret om hin kamp, men er et

faktisk levnedsskild. Günther Höpfners arbejde (s. 9-102) om naturforskeren Nees v. Esenbeck (1776-1858) er et levnedsskild.

Ikke mindst Allhusen (A.) er interessant, fordi han var født i Kiel og virkede med udgangspunkt i denne by, altså i den danske helstat. Skønt noget af en enspænder havde A. kontakt med medlemmer af "Bund der Kommunisten" (BdK).

Seidel-Höppner bygger på omfattende studier i 13 arkiver; et fund o. 1992 i Cooperative Union arkiv af 12 ukendte A.-breve til Robert Owen i Manchester 1855-56 og tre breve fra 1856 til Owen fra dennes sekretær James Rigley har trukket arbejdet i langdrag, men det har lønnet sig at indarbejde Owen-stoffet. En hovedkilde er A.s håndskrevne "Rückerinnerungen" nedskrevet o. 1855. Forf. har gjort et stort arbejde med at identificere i alt 22 skrifter af A. og kan meddele oplagstal for nogle af de vigtigste. Frederik Dreier kendte en del af dem. I en artikel om "Nordtyske Demokrater" i Samfundets Reform 12/1853 nævnes (s. 375 ff.) "Allgemeine politische Volksbelehrung für Jedermann", Kiel 1850, hvor A. "fremtræder ... som ikarisk Communist, hvilket unegtelig, med alt det Sande i den kritiske Side af Communismen, har noget Overraskende, idet Cabets Regeringscommunisme i saa høj Grad strider mod vor Tids Frihedsfordringer". Dreier nævnte også "Die neue Sittenverbesserung durch die ikarische Gemeinschaft. In zwölf Briefen von Cabet", Kiel 1850 og "Das Weib, ihr unglückliches Schicksal" af Cabet, oversat af H. Ewerbeck i Paris og udgivet 1850 af A. Han

kendte også A.s trykte uddrag fra 1851 af baron Holbachs materialistiske "Systeme de la Nature" og oversættelse 1852 af en analyse deraf (et af de tre A.-skrifter, der ikke længere findes). "Skrifterne maae ansees for særdeles fortjenstfulde Bidrag til Theologiens Ødelæggelse. Naturligvis ere de begge confiskerede."

A. var oprindeligt større kulkhandler i Newcastle. 1835 drog han til Orléans, men led store tab under krisen 1837. I Bordeaux 1847-49 oplevede han februarrevolutionen. 1849 dukkede han op i Kiel som overbevist kommunist. Under sit forsøg på at skaffe et støttepunkt i Holsten og Nordtyskland for Étienne Cabets moderate "ikariske" kommunisme var A. til en vis grad beskyttet af sit US-pas, ligesom han nød fordel af helstatens relative pressefrihed. Han bundede i oplysningsfilosofien og revolutionens ideer fra 1793 og udgav 1851 en lille encyklopædi, "Revolutionsbilder", om den franske revolution. Det besad alle "utopister"s historieskrivnings fejl. Men modsat de fleste kommunister - og Dreier - værdsatte A. Robespierre og jakobinerne, særligt dennes venstrefløj.

1850 oversvømmede han på én gang bogmarkedet og erhvervs- og arbejderforeninger i tyske stater med 13.500 stk. af fire skrifter, bl.a. "Volksbelehrung" med belærende politisk stof. A. anvendte sine merkantile erfaringer ved udbredelsen af sine skrifter, ligesom hovedparten afskrifterne gratis tilsendtes arbejderforeningerne særligt i Tyskland, formentlig på basis af adresselister fra medlemmer af "Arbeiterverbrüderung" i Kiel og Hamburg

(s. 132 f.), ligesom skrifterne i stort tal cirkulerede i Arbejderdannelsesforeningen i Hamburg (s. 161), stiftet 1844 af Martens, W. Weitlings fælle. I nævnte skrift fordømte A. som internationalist krigen, men skelnede mellem imperialistiske og befrielseskrige. A. opfattede tilstandene ud fra klassekampen mellem bourgeoisie og arbejdere, der ifl. ham bl.a. manifesterede sig som en modsætning mellem monarkisme og republikanisme. Selv gik han ind for "den sociale [eller røde] republik". Kommunismens lære om uindskrænket fællesskab stod for ham som "det intelligente arbejderproletariats evangelium", socialismen derimod som småborgerskabets.

Han var ingenlunde en doktrinær ikarier. Tidligt stillede han sig kritisk til Cabets og til Owens fredelige taktik i al fald på kontinentet og til dennes forsonlige holdning til religionen. Dog gav han kun i breve til Owen udtryk derfor, og Seidel-Höppner mener, at hans offentlige bekendelse til en fredelig udviklingsvej kun var taktik. Stadigt mere nærmede han sig filosofisk den af Th. Dézamy 1842-43 udformede materialistiske kommunisme, som også Dreier og Marx værdsatte. Modsat Blanqui opererede A. ikke med et proletarisk diktatur, men - naivt - med et energisk begejstret enmandsdiktatur, dog skrev han også til Owen om "en diktatorisk-kommunistisk regering" i den ret lange overgangsperiode til kommunismen, han forestillede sig.

For A. måtte enhver forbedring udgå fra arbejderklassen selv, hvorfor oplysning af den måtte have første prioritet. Måske overdrev A. oplysningens betydning,

en indvending, der ifølge forf. også kan rettes mod de fleste andre før-Marx'ske socialister og kommunister (således herhjemme mod Dreier). Men modsat Weitling var A. klar over borgerlig-demokratiske rettigheders store betydning for arbejdernes sag, gik ind for den demokratiske republik à la den franske 1848. Han lå dermed 'Manifestet' betydeligt nærmere end Weitling uden dog at kende det.

Interessant og spændende er behandlingen af det tyske politis koordinerede kamp mod A. Efter husundersøgelser og beslaglæggelser også i Kiel af de 1851 af A. oversatte hovedskrifter af Th. Paine samt af "Sittenverbesserung" rettede A. 1852-54 henvendelser til Ministeriet for Holstein-Lauenborg, til konseilspræsident C.A. Bluhme og til selveste kongen, som han opfordrede til at bese Cabets ikariske koloni Nauwoo i Illinois m.h.p. et lignende forsøg i Danmark. De i Prøjsen og i Dresden 1852 beslaglagte "Revolutionsbilder" var A.s sidste legalt udsendte skrift. Hans sidste politiske publikationer - bøger, flyveblade og plakater - udgik under forstærket politiindsats også i Holsten. 23. sept. 1853 dømte Overkriminalretten i Glückstadt ham faktisk utilregnelig, hvilket forf. (s. 149, n. 158) frikender ham for; men A. kom nu under politiop-sigt og fik publiceringsforbud. Nettet om ham strammedes, alt mens han naivt troede på oplysningens og fornuftens magt. I november fik han dog via diplomatisk kanaler betinget opholdstilladelse i Kiel. Arresteret under ophold i Hamburg 1859 måtte han i Kiel tilkøbe sig videre opholdstilladelse med sin egen

umyndiggørelse. Han blev nu tavs, men lod under den amerikanske borgerkrig atter høre fra sig og bekendte sig lige til sin død som overbevist tilhænger af den kommunisme, han havde ofret tid, kraft og formue på.

Höpfners levnedsskildring af Allhusens meningsfælle Nees giver et godt indblik i denne lærde botanikprofessors forskerindsats og i hans åndelige udvikling til kommunist og filosofisk materialist à la Dézamy under opgør med Schellings romantiske naturfilosofi. Ifl. forf. nåede Nees selvstændigt frem til en tankebygning, der i al fald var en vidtgående tilnærmelse til den dialektiske materialisme. Tidligt bekendte også han sig til de franske revolutionsidealer. Under indtryk af julirevolutionen 1830 og ungehegelianismen udformede han en kritisk samfundsfilosofi og begyndte at se i den spæde arbejderbevægelse den kraft, der skulle fuldbyrde den samfundsomvæltning, han drømte om og som i 1840'erne inspirerede ham til at udforme en kommunistisk lære nærmest i Cabets ånd. Nees var april 1848 medstifter af Breslaus Demokratiske Forening og af Arbejderforeningen, der havde 615 medlemmer. Sidste oplysning er fra H. Schlechtes "...Arbeiterverbrüderung..." (1979), der rummer fire breve fra Nees til Stefan Born og i øvrigt flere steder nævner ham, men som forf. desværre ikke kender. Nees indvalgte også i prøjsiske nationalforsamling, hvor han med bl.a. Conrad Schramm og K. D'Éster tilhørte yderste venstre. Han blev også i august delegeret til Arbejderkongressen i Berlin 23. aug.-3. sept. 1848 og blev dens præsident.

Han banede vej for "Arbeiterverbrüderung" og etablerede 1850 en afdeling i Breslau, ledet af ham, men lukket af politiet 1856. Forf. nævner hans langvarige kamp og genvordigheder med autoriteterne, både videnskabeligt og politisk. Hans kontakt med BdKs ledelse i London interesserede politiet, og 1851 blev han suspenderet fra sit professorat og fortabte pensionen. Han bragtes faktisk til tiggerstaven, men hans lod mildnedes af støtte fra demokratiske kredse.

Til sidst i skriftet fortæller Boris Rudjak og Maja Dvorkina om rekonstruktionen af Marx' og Engels' bibliotek. De bringer en liste i faksimile fra en af Marx' notesbøger med 246 titler, en testamentarisk gave fra den maj 1864 døde Willi. Wolff. Notesbogen er blevet fundet i Russisk Center til Opbevaring og Udforskning af Dokumenter til nyeste Historie. Ligeledes identificerer de titlerne. Mange skolebøger og historiske og skønlitterære værker er iblandt, men næsten ingen politiske. Rekonstruktionen er et led i arbejdet med MEGA.

Ole Stender-Petersen

Fra tyende til specialarbejder

Ole Sohn: Her kommer fra dybet den mørke arme - fra tyende til specialarbejder. Udgivet af SID på Forlaget Fremad, København 1995, 134 s., kr. 148.-, ISBN 87-89895-30-4.

I bogens forord skriver SID, at igennem de mange år, hvor landbruget var Danmarks hovederhverv, var arbejdskraften i landbruget den dårligst behand-

lede del af det danske arbejdsmarked. Landmændene var stærke - først i kraft af medfødte privilegier og senere på grund af et stærkt netværk af organisationer, hvor de ansatte var tilsvarende svage. Det betød, at lovgivningen gav landbruget en særstatus, som var til fordel for arbejdsgiverne. Derfor har det været SID's formål enten at få fjernet eller forbedret medhjælperloven. Det lykkedes i 1994 - og formålet med bogen er at riste disse mennesker en minderone og inspirere dem til fortsat kamp.

I bogen fortæller Ole Sohn, at omkring 1900 ejede godsejerne 25% af landbrugsjorden, mens Danmarks 75.000 bønder ejede de sidste 75%, og at der på samme tid arbejdede 650.000 voksne og børn på landet, hvoraf de fleste levede på eller under eksistensminimum. De arbejdede under Tyendeloven af 1854, som Sohn betegner som en rest af slaveri. Det betød også, at de ikke havde stemmeret til kommune- og folketingsvalg, og valgret fik de først sammen med kvinderne i 1915.

Arbejdslivet startede tidligt for børn på landet. Mange var blot 6-7 år, når de startede som vogterdreng, og de blev brugt, eller som forfatteren skriver: "Det var slet og ret misbrug, ja mishandling af børn, der fandt sted." Da det blev forbudt for børn at arbejde i industrien, blev der ikke indført noget tilsvarende forbud i landbruget. Det samme med skoleloven, som i 1904 kun blev strammet op i byerne; først i 1937 kom der fælles skolelov for land og by. Arbejderne og deres familier på landet kom til at betale dyrt for manglende organisering med længere arbejdstid,

ringere betaling og udnyttelse af deres koner og børn. Forholdene for karlene var også rystende. Karlekamre op og ned ad svine-stald og grisesti. Der bruges en erindring af en tjenestedreng fra år 1900, som om karlekammeret fortæller, at der var to døre: En til hestestalden og en til kostalden. I hver dør var der et hul, så også kattene kunne komme igennem og videre hedder det: "Men rotterne fandt også foranstaltningen praktisk. De benyttede det flittigt, og da der var mange rotter, var trafikken livlig."

Bønderne, organiseret i partiet Venstre, brugte deres politiske indflydelse til at forhindre forbedringer for deres tyende. Da en lovforbedring var til behandling i 1911, blev en tyendekommission sendt landet rundt for at undersøge karlekammerforholdene. Det vakte harme blandt Venstremænd, som hermed fandt privatlivet trådt for nært. I Folketinget sagde en af Venstremændene, at hvis Peter Sabroe havde besøgt ham på vegne af kommissionen, havde han taget sin bedste pisk på gården for at flytte Sabroe ud af sine enemærker. Han blev fra salen afbrudt af Peter Sabroe, som sagde: "Jeg skal komme til Dem en dag for at tale med deres karle." Samme Venstremænd mente, at hvis vogterdrengene faldt i søvn i skolen, skyldes det ikke bøndernes udnyttelse af barnets arbejdskraft, men at læreren ikke var dygtig nok til at holde børnene vågne.

Landarbejderne begyndte at organisere sig i 1907. En landarbejder henvendte sig selv til LO med en anbefalingskrivelse fra Jeppe Aakjær, som derefter gav økonomi til at starte Tyendeforbundet. Det var et vanskeligt ar-

bejde, og, som Ole Sohn skriver, først da foreningen, som senere kom til at hedde Landarbejderforbundet, fik statsanerkendt arbejdsløshedskasse (hvornår?), steg medlemstallet.

Tyendeloven blev afskaffet i 1921. Fremover hed man medhjælper, og forbedringerne var afskaffelse af skudsmålsgoden, bønderne måtte ikke længere prygle deres medhjælper, tre fridage pr. halvår, kosten skulle ikke længere blot være "tilstrækkelig", nu skulle den også være god og sund. Forholdene i karlekammerne blev forbedret: Det skulle være lyst og luftigt, vinduerne skulle kunne åbnes, forbud mod adgang direkte til stalden, en seng pr. person og månedlig udskiftning af lagner. Endvidere skriver Ole Sohn, at "tjenestefolkene fik ret til egen kuvert". Jeg tror ikke forfatteren mener, at hver medhjælper fik udleveret en kuvert. Men sikkert nærmere, at den gamle skik med at spise fra "fælles fad" blev afskaffet, således at hver medhjælper havde ret til sin egen tallerken?

Herefter foretager bogen et spring frem til den nye lovrevision i 1961, et kapitel om 200-året for stavnsbåndets ophævelse og om den nyeste lovrevision i 1994. Her giver Sohn den interessante oplysning, at antallet af tjenestefolk/medhjælper i 1921 var på 300.000, og at der, som det seneste tal viser, i 1988 var 3.000 medhjælper. Bogen rundes af med et besøg på en nordjysk gård, hvor 4 landarbejdere har deres daglige dont, og hvor de selv styrer deres arbejde og arbejdspladsen. Nye tider, også i landbruget.

Opbygningen af en bog kan altid diskuteres. Der må altid fore-

gå et vist fravalg. Men et par ting er efter min mening åbenlyse mangler: Der står ikke noget om tyende på herregårdene, og det ville have været ret relevant, når 1/4 del af dansk landbrug var herregårdsbrug. Der står intet om den voldsomme mekanisering indenfor dansk landbrug igennem 1950'erne, som måske havde indflydelse på lovrevisionen i 1961 og sidst men ikke mindst: Der står kun meget lidt om det faglige arbejde inden for SID for medhjælperne efter at Landarbejderforbundet gik ind under SID (DAF) i 1934. Derfor bliver bogens formål, udtrykt af SID's forretningsfører Steen Andersen, at "inspirere dem til fortsat kamp", tom retorik.

I en overskrift og i brødteksten står der, at det tog 77 år at få tyendeloven fjernet. 1854 og 77 år giver 1931, men kapitlet starter med at fastslå, at det rigtige årstal var 1921.

Bogen er illustreret med 30 fotos. De 12 af dem eller 40% har også været brugt i SID's bog fra 1986 "Gartneri, land- og skovbrug", som også omhandler nogle af de samme emner som denne bog. Illustrationen på side 46 er uden billedtekst. Synd, at den tekst som fulgte med tegningen i Blæksprutten ikke er med, så vidt jeg husker noget med "Tyendekommissionen ventes på besøg". Til gengæld er den samme tyendesang bragt både på side 47-48 og side 132-133. De 25 sider bilag, Tyendeloven af 1854 og lovtæksten fra 1994, som begge i bogen har fået hvert sit kapitel, er efter min mening inderligt overflødige.

Teksten kopt ned til pjeceform kunne have givet lige så meget og havde haft den fordel, at den

kunne nå meget længere omkring ude i de enkelte SID afdelinger, direkte til dem, som i dag arbejder som landbrugsmedhjælpere.

John Juhler Hansen

Von der Arbeiterbewegung zum modernen Sozialstaat
Festschrift für Gerhard A. Ritter zum 65. Geburtstag. Hrsg. von Jürgen Kocka, Hans-Jürgen Puhle und Klaus Tenfelde, K. G. Sau., München 1994, 866 s., DM 198.- ISBN 3-598-11201-7

I hvert fald Gerhard A. Ritters navn og måske tillige hans forfatterskab vil være de fleste af dem, der beskæftiger sig med moderne europæisk historie, bekendt. På en række områder har han leveret væsentlige, hvis ikke blivende bidrag. Han har præget en generation af tyske og enkelte udenlandske historikere. I anledning af hans 65 års fødselsdag har disse og andre fagfæller udgivet denne mursten af et festskrift. Redaktører er de tre Ritter-elever Kocka, Puhle og Tenfelde; de er alle tre ikke alene doktor-habileret hos ham, men er også forlængst selv særdeles solide navne i den tyske - og internationale - historikerverden. De har delt opgaven imellem sig, så festskriftet fremtræder i tre dele. Tenfelde står for afsnittet om arbejderens og arbejderbevægelsens historie, Puhle tager sig af redaktionen af parti- og parlamentarismens historie, mens Kocka ikke overraskende koncentrerer sig om socialpolitikken og socialstaten og i øvrigt har fået henlagt de bidrag, der ikke naturligt hører hjemme i an-

den sammenhæng, hertil. Alle er det områder, hvor Ritter selv har været og stadig er aktiv. Den som tillæg trykte omfattende bibliografi over hans arbejder, demonstrerer det. Som han selv i sit arbejde har gjort afstikkere til især Storbritanniens, men også Frankrigs historie, præges også festskriftbidragene af en geografisk, foruden stor emne- og tilgangsmæssig, spredning. Det er med andre ord om at holde tungen lige i munden og koncentrationen fangen, når man begiver sig ud i tilegnelsen af dette kalejdoskopiske historietilbud. Et ikke ukendt problem ved festskrifter uden et fastere tema, og det er endda ikke så slemt her. Man stiller sig uvilkårligt spørgsmålet om nogen nulevende dansk historiker kunne få tilegnet et festskrift af tilsvarende dimensioner, hvor kolleger og elever placerer pågældendes arbejder i den større sammenhæng. Svaret må vist være nej; ikke fordi der ikke er fremragende og indflydelsesrige historikere at pege på, men ganske enkelt fordi det danske historikermiljø er så meget mindre end det tyske. Det sætter i sig selv nogle grænser.

I det følgende indskrænkes omtalen til de dele af festskriftet, der har særlig interesse for arbejder- og arbejderbevægelseshistorien; det vil hovedsageligt sige den første trediedel af værket, mens de øvrige artikler kun meget perifert skal omtales. Den overordentlige og komprimerede stofmængde gør det i sagens natur umuligt at kaste andet end strejflys over materialet og en detaljeret kritisk stillingtagen ville sprænge alle rammer.

Hver af hovedredaktørerne indleder deres del af festskriftet.

Tenfelde bruger sin indledning til at betone Ritters rolle for udforskningen af arbejder- og arbejderbevægelseshistorien. Det var således Ritter, der i 1979 præciserede den siden i arbejderkulturdebatten accepterede skellen mellem arbejderkultur og "arbejderbevægelseskultur", ligesom han har været en stædig fortaler for "en altid socialhistorisk indordnet og uddybet analyse af alle grene af den tyske arbejderbevægelse, også den ikke-socialistiske". Han er en af dem, der har villet gøre tysk arbejderhistorie til mere end et spørgsmål om partier og organisationer og snævrere organisationshistorie, han har stedse slået på, at de skal ses i deres sociale kontekst. "Intet mindre end den tyske arbejderbevægelses omfattende socialhistorie var til diskussion. Den er i dag, efter talrige forarbejder, delvis realiseret, delvis vil den blive offentliggjort i de kommende år", kommenterer Tenfelde dette. Selv om der kan sættes spørgsmålstejn ved, i hvor høj grad dette program er virkeliggjort, så er det ubetvivleligt et område, hvor tyskerne er betydeligt længere fremme end deres danske kolleger. Det afspejler sig også i festskriftet. Tysk socialhistorisk tradition fik tidligere en gavnlig virkning på tysk arbejderhistorie og før den socialhistoriske tilgangsvinkel vandt indpas blandt danske arbejderhistorikere. Det kan hænge sammen med, at også den socialhistoriske tradition først skulle omplantes til dansk historie i almindelighed. Det skete i 1970'erne på et tidspunkt, hvor de fleste danske arbejderforskere endnu havde rigeligt i at skrive fagbevægelsens organisationshi-

storie. Måske derfor har den komparative tilgangsvinkel, der er så fremtrædende hos de tyske arbejderhistorikere, også haft det sværere i Danmark.

Ritter blev kritiseret af den marxistisk-leninistiske (læs: øst-tyske) historieforskning for at være ideolog for SPD's Godesberger Program fra 1959. Tenfelde undlader ikke at nævne det, men gør spidst opmærksom på, at den opfattelse sagligt alene bygger på, at Ritters første selvstændige studie også udkom det år og langer derefter ud efter de allerede slæde kritikere med følgende: "det har altid kun moret Ritter, var i bedste fald også kun et tegn på sådanne kritikeres forudindtagethed og var et gedulgt udtryk for respekt for den videnskabelige indsats". Opgøret med den afdøde østtyske historieforskning var ikke forbi endnu i 1994!

Oven på Tenfeldes indledning med dens betoning af det socialhistoriske perspektiv i arbejderhistorien, kan det forekomme overraskende, at festskriftets første studie af Wolfgang Hardtwig handler om den tyske fagbevægelses *begrebshistorie* 1862-77. Begrebshistorie kunne synes noget perifert i socialhistorien. Imidlertid viser Hardtwigs begrebshistoriske undersøgelsesteknik sig særdeles oplysende som indgangsnøgle til den tidlige tyske arbejderbevægelses sociale differentiering. Fra Europa flytter Irmgard Steinisch i det følgende bidrag fokus til den amerikanske arbejderbevægelses understøttelsesforeninger før og efter første verdenskrig, og hvorfor de led nederlag. Svaret søges givet ved en konsekvent sammenligning med den tyske fag-

bevægelses og det tyske samfunds udvikling i samme periode. Forhold som traditions- og mentalitetsforskelle diskuteres. Og jeg skylder at tilføje, at Steinisch i lighed med næsten alle de øvrige forfattere har forsynet sin afhandling med et henvisningsapparat, der optager mellem 25 og 30 % af sidetallet. Så tvivler man på forfatterens argumentation, kan man selv gå til de snesevis af værker og kilder, der henvises til. Eller formuleret på en anden måde: man får ganske enkelt foræret en central indgangsnøgle til vigtige emneområder. Heri ligger en del af festskriftets store værdi.

Hartmut Kaelble stiller i sit bidrag spørgsmålet: en europæisk strejkehistorie? og tager dermed også tråden op fra Ritters forfatterskab, hvor strejken flere gange er i centrum. Spørgsmålet har optaget Kaelble en årrække, en imponerende mængde strejkedata fremlægges (dog ikke så imponerende for Danmarks vedkommende), og han besvarer ikke overraskende spørgsmålet bekræftende, men går også videre til at sammenligne strejkestatistik for de vigtigste europæiske industrilandes med USA's med henblik på at afdække forskelle og forklare dem. Påny er det komparative en selvfølgelig forskningsstrategi. Helt anderledes tackler efterfølgende Wolfgang Kaschuba sit projekt: hvad var "det moderne" i det tyske kejserrige ved år 1900. Vi får her en tilstandsbeskrivelse, hvad anså samtiden, især arbejderbevægelses forskellige kulturer og grupper, for det moderne, for fremskridtet og det fremtidsrettede. En social differentieringsproces med en "borgerlig-

gørelse" af en del af arbejderbevægelsen var i gang, der var ikke enighed om det moderne. Adelheid von Saldern slår også ned på en kort tidsperiode for at opulle et panorama omkring "novemberånden" 1918/19 i Tyskland og indfange nogle af de mange forskelligartede strømninger, forhåbninger og tankeretninger, der mødtes i den "tyske revolution"; af Tenfelde i kulturhistorisk henseende betegnet som et "Knoten- und Kreuzungspunkt".

Hermed er vi kronologisk nået til Weimarrepublikken. Dieter Langewiesche viderefører sin arbejderbevægelses kulturhistorie med et bidrag om tysk arbejderbevægelse og filmen; både SPD og KPD tog filmen til sig som propagandamedium og tog stilling til den som kulturprodukt; i SPD blev tidens sovjetiske film således ikke ensidigt fordømt, man søgte at skille den kunstneriske kvalitet fra "tendensen". Endnu en detailstudie fremlægger Heinrich A. Winkler i artiklen om Rudolf Hilferdings rolle i Weimarrepublikkens slutfase, hvor Winkler på grundlag af nyt kildemateriale både kan underbygge Hilferdings status som klartseende politisk analytiker, men også slår ned på hans videnskabsteoretiske fejltagelser.

De fire sidste bidrag i festskriftets arbejderbevægelsessektion omhandler alle tiden efter 1945, et positivt vidnesbyrd om, at forskningsinteressen på området omsider er ved at forskyde sig fremad i det 20. århundrede. Når jeg formulerer det "omsi-der" skyldes det naturligvis, at vi om få år skriver år 2000. Susanne Miller tegner et portræt af SPD-formanden Kurt Schuma-

eher (død 1952) gennem udtalelser fra personer, der kendte ham, venner, partifæller, kritikere, modstandere og udenlandske observatører, altsammen mere som dokumentation end analyse. Også Klaus Schönhoven giver et punktbidrag til tysk arbejderbevægelses historie, nærmere bestemt om ledelseskrisen i det tyske LO 1951/52, som udsprang af kampen om at efterfølge Hans Böckler som formand for forbundet. Vi får til overmål indsigt i intrigespillet og de ledelsesmæssige svagheder, der ledte den store organisation ud i krisen. Herefter bevæger de to sidste bidrag i sektionen sig til de lidt større linier nationalt og internationalt. A. J. Nicholls sam-

menligner det engelske Labour Party's og SPD's ideologiske og programmatisk udvikling i 1950'erne og når til den konklusion, at SPD havde et forspring på området, hvilket angiveligt har bidraget til det noget kølige forhold mellem de to partier i årtier derefter. Det er Helga Grebing, som på fornem vis slutter denne sektion. Hun gennemfører en første regional analyse af den modernisering, SPD gradvist gennemløb i 1950'erne og 60'erne for at blive et "statsparti" og gør selv opmærksom på analysens foreløbighed.

Her som for adskillige af de øvrige bidrags vedkommende er der tale om punktnedslag og smagsprøver, udsprunget af

igangværende projekter, hvor man kunne have ønsket sig noget mere. Det er læserens lod og betingelsen, når et stort festskriftprojekt realiseres. Man får mange halve eller kvarte historier, også i de to følgende sektioner, hvor hverken arbejderbevægelsen eller arbejderpartierne tildeles selvstændige kapitler. Men de er der fortsat, bliver behandlet som parter i det parlamentariske spil og som varetager af bl.a. socialpolitiske interesser i socialstaten. Det er egentlig den bedste understregning af arbejder- og arbejderbevægelsesforskningens fortsatte betydning. Den er en del af noget større og mere og ikke kun en opgave i sig selv.

John T. Lauridsen